

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа с. Чааты им. К.О. Шагтаржыка
муниципального района «Улуг-Хемского кожууна Республики Тыва»

РАССМОТРЕНО

на заседании МС

 /Дажы-Даваа А.О./
от «28» августа 2024 г.
Протокол №1

СОГЛАСОВАНО

ЗДУВР МБОУ СОШ

с. Чааты

 /Донгак Ч.К./
от «29» августа 2024 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор МБОУ СОШ

с. Чааты

 /Биче-оол С.Д./
Приказ № 171-ОД
от «29» августа 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета «Литературное чтение (на родном)»
для обучающихся 3 класса
на 2024-2025 учебный год

Количество часов: в неделю -2 ч., в год – 68ч.

Автоматика: Л.С. Кара-оол.

Учитель: Кызыл-оол С.В.

Тайылбыр бижик

Эге школанын 3 клазынга литературлуг номчулгазы

Эге школага литературлуг номчулгазынын курузу уругларны чечен чогаал оранынче углап, состун уран чурумалдыг овор-хевирин дамчыштыр чогаалдын (созуглелдин) долу болгаш делгем утка-шынарлыын хой талазындан угаап билип алырынга дузалаар. Чечен чогаал номчулгазы состун чогаадыкчы уран-мергенин билиндирип, чогаалдар номчуурунга уругларнын сонuurгалын оттурар.

Эге школанын 3 клазынга чечен чогаал курузунун утказы «Литературлуг номчулга» номнарынын дузазы-биле илереттинер болгаш боттаныр. Номчулга номнарында кирген чогаалдарны шын сайгарып, оон утказын оореникчилерге тодаргай шын, чедир билиндириде, методиктиг аргаларны башкынын тодаргай шилип алыры чугула. Чогаал сайгарылгазынын узинде созуглелдин чугле сюжедин, ында кирген барымдаалыг дыннадыгларны чугула деп коор, чангыс талалаар чорукту база ону дамчыштыр илерээн билиглер-биле кызыгаарлаттынарын болдурбас. Амгы методиканын кол негелдези эгелеп чоруур аныяк номчукчунун кичээнгейин чечен чогаалдын эстетиктиг будужу, ында тургустунган мораль-этиктиг болуушкуннар; чогаалчынын долгандыр турар хурээлелге хамаарылгазы, коруш-туружу болгаш ону дувуредип чоруур унелелдиг угланышкыннар, чанчыл-созуглелдер айтырыглары база чогаал сайгарылгазы хамаарышкан оске-даа айтырыглар хаара туткан турар ужурлуг.

Эге школага чечен чогаал номчулгазынын программазы чечен-эстетиктиг болгаш литература шинчилелдиг принциптерге ундезилеттингеш, «Литературлуг номчулга» номнарынын тургузуун болгаш утказын тодарадыр. Оон ангыда программа уругларнын номчулгага хамаарышкан билиинин деннелин, номчулганын сорулгазын, ооредиринин чамдык аргаларын айтып турар.

Чечен-эстетиктиг принцип

Чечен эстетиктиг принципти барымдаалап алырга, уруглар ооренир ужурлуг чогаалдарынын санынга программаже колдуунда чечен чогаалдын бедик шынарлыг улегерин (созуглелдерин) кирип, оларнын шын шилилгезин тодарадыры негеттинип турар. Чогаалдын чугле сонuurганчыг утказын билиндирип, ооредиглиг солун созуглелдерни номчуп бээри-биле кызыгаарланып болбас. Долгандыр турар хурээлелдин байлаан, оон чажыттарын коргузуп турар уран-чечен аргаларын болгаш кижилер аразында харылзааларнын байын коргузуп турар дээди, чараш сеткилдерни оттуруп, амыдыралда онза, чараш чуулдерни эскерип база танып-билип алырын, чуртталгага ажы-толдун бот хамаарылгазын хевирлээри чугула.

Чечен (уран) состун чогаалдары уругларны номчулгага ынак, бугу-ле чараш чуулге хандыкшылдыг, ону шын унелеп билир кылдыр чанчыктырар ужурлуг. Чечен-эстетиктиг принцип уран чуулдун аразында харылзааларны идепкейлиг тургузарын тодаргайлаар болгаш ону быжыглаарынын аргаларын баш удур айтыр.

Литература шинчилелдиг принцип

Литература шинчилелдиг принцип уругларны эге школадан эгелеп чечен чогаалдын будуш-шынарынын эн онзагай талаларын, ону илередип турар кол уран аргаларын бодууну-биле таныштырар. Кандыг-даа чогаалды сайгарып турар уеде овор-хевир бирги черде турар дээрзин сагындырбышаан, созуглелдин (чогаалдын) утказын шын шингээттирерин принцип негеп турар.

Авторнун идеялары, бодалдары, сагыш-сеткили чечен овор-хевирни дамчыштыр илереттинер. Чечен овор-хевирни тургузарынын кол чепсээ болгаш ону шын медереп билип алырынын кол аргазы сос болур. Чечен чогаалга сос тодаргай уткага (ону чугаа азы созуглел узундузунден билип алыр) чагыртыр болгаш ол чогаалдын утказындан, оон ында кирген бугу-ле овор-хевирлиг системазындан ангыланып шыдавас. Бо талазы-биле литература шинчилелдиг принцип мурнунда турганы – состу чогаалдан, овор-хевирден ангылай коруп турган лингвистиктиг сайгарылганын принципинге удурланышкак.

Чогаал сайгарылгазынын уезинде состу тускайлап коор чорукту болдурбас. Чогаалдын чечен овор-хевирлиг системазында ону долдуруп чоруур боттуг кезектер, бодалдар, ужур-уткалар, харын-даа оларга хамаарылга чок состер (нейтральные слова), домактар-биле харылзаалыг кылдыр сайгарар.

Чогаалдан «ушта тырттынган» ангы-ангы чурумалдыг кезектер ап, оларны уругларга сайгарар кылдыр бээр чорукту эге класстарга болдурбас.

Чечен чогаалды эпитеттер, деннелгелер, метафоралар болгаш дылды оске-даа чурумалдыг уран аргаларын мооннеп чыып кааны кылдыр коруп болбас. Эге школага дылдын чурумалдыг уран аргаларынын сайгарылгазы бердинген чогаалдын утказынга дууштур чоруттунар болгаш уругларнын чогаалды ханы билип, ында кирген овор-хевирни долу, четче сактып алырынга дузалаар.

Литература шинчилелдиг принцип номчулга номнарынчн янзы-буру темалыг болгаш утка-шынарлыг чогаалдарны кииреринин аргазын берип турар. Программа езугаар сумелеп турар чогаалдарнын жанрлары база хой янзы: тоолдар, тоолчургу чугаалар, мифтер, тывызыктар, улегер домактар, дурген-чугаалар, кожамыктар, улустун ырлары, шулуктер, шиилер, чечен чугаалар дээш оон-даа оске.

Бо принцип номчулга болгаш чогаал сайгарылгазынын уезинде чогаалдын темазын, идеязын, композициязын, уран-чечен аргаларын база оске-даа чугула нарын айтырыгларны

таарыштыр чугаалажырынын, ону уругларга чоорту билиндиреринин угланыышкынын берип турар.

Эге класстарга чогаалдын идеязын болгаш темазын тускайлап ооретпес. Идея, тема деп терминнерни оореникчилер чугаазынга ажыглавас.

Херек кырында чогаалдын утказын анализтеп сайгарары дээрге-ле, чогаалдын идеялиг угланыышкынын тодарадыры болур.

Эге класстарга чечен чогаалдын сайгарылгазын кылырда дараазында чуулдерни чогаал иштинден тодарадып билиринге ооредир:

1. Чогаалчы чунун дугайында чугаалап турары (чогаалдын темазы).
2. Чогаалчынын номчукчуга чуну коргузер азы дамчыдар бодааны, оон кол бодалы (чогаалдын кол утказы).
3. Чогаалдын чуу чувеге ооредип турары (чогаалдын идеязы).

Эге школага чогаал сайгарылгазынга хамаарыштыр билдингир орус методист М.А.Рыбникова мынча дээн: «Чогаалдын идеялиг анализи дээрге, кандыг-бир онзагай тускай чуул эвес, а номчаан чуулунун сорулгазынга хамаарыштыр ангы-ангы аргалар-биле кичээнгейлиг номчулганын туннели болур».

Чечен чогаалдын идеялиг угланыышкыны колдуунда овур-хевирлерни (кижилер, бойдустун чурумалы, долгандыр турар бугу-ле чувелер...), чогаалдын киржикчилеринин уулгедиглерин, оларнын бот-боттарынын аразында хамаарылгазын база чогаалда кирип турар фактыларга, болуушкуннарга хамаарылгазын дамчыштыр илереттинер дээш оон-даа оске.

Эге школа оореникчилеринин амыдыралчы арга-дуржулгазы байлак эвес, номчаан номнары, чогаалдары эвээш дээрзи билдингир. Оларда амыдыралды хайгаарап база чогуур туннелдер кылыпкы дег номчукчу дуржулгазы ам-даа четче хевирлеттинмээн. Оон ужурундан эге школа чечен чогаал номчулгазы деп курс ангы-ангы чогаалчыларнын чогаадыкчы салымынын ылгавырлыг талазы, допчу намдары, чогаадыкчы ажил-херектери-биле таныштырылгазын негевес, чогаалчыларнын допчу-намдарын, чогаадыкчы ажил-чорудулгазын, чечен чогаалда монографтыг (авторлар аайы-биле) ооредиринин принциптин ортумак класстардан эгелээш, улуг класстарга чоорту киирген болур ужурулуг. Ынчангаш эге школага чечен чогаал номчулгазы ниити литература курузунун эге уе-чадазы болбушаан, ортумак школага литература талазы-биле узук-соксаал чок билиг бээринин чугула кезээ болуп турар.

Эге школага чечен чогаал номчулгазынын программазы уругларнын аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадырынче кол кичээнгейни угландырып турар. Оон иштинде бир онзагай черни оореникчилерни шын чугаалап ооредиринин кол хевири (аргазы) –

номчулганын чанчылдарын хевирлээри болгаш ону сайзырадырынче угланган ажылдарны чорудары ээлеп турар. Номчулга кичээлдеринин кол сорулгазы – номчуурунун ыткыр (дынналдыр) хевиринден эгелээш, ханы, медреселдиг иштинде номчуурун чедип алыры.

Номчулганын шын, медреселдиг, аянынг номчуур шынарларынын болгаш дынналдыр база иштинде номчуур хевирлерин уругларга шингээттирерде, янзы-буру аргаларны ажыглап, ажылдарнын хевирлерин чоорту нарыыдадып тургаш, билиндирерин сумелеп турар.

Ушку чылында номчулганын темпизин элээн дурген шуудадыр. Номчулга уезинде уе камнаарынын чогулгалыг аргаларын чоп ажыглаарын шингээттирер.

Эге школанын бугу-ле чадаларында башкы уругларны номчуп билир кылдыр ооредири-биле чергелештир уруглар боттары номчаан чогаалынын утказын сайгарып, ында кол чуулду илередип, оон чогуур (уруг эвес) туннелдер кылып шыдаптарынынче угланган ажылдарны база чорудар. Оон ангыда номчаан созуглелдерин кезектерге чарып, оларга тустузунда ат тыварынга, абзацтар дузазы-биле план тургузарынга, номчаан чуулунун утказын делгеренгей (долу) азы допчу кылдыр чугаалап оорениринге чанчыктырар.

Чечен чогаал эртеминге хамаарыштыр 3 класска дараазында бодуун билиглер-биле база таныштырып болур: автор дугайында бодуун дыннадыглар, номчаан чогаалынын жанры, темазы, улустун аас чогаалынын бичии жанрлары – тывызыктар, улегер домактар, дурген чугаалар, янзы-буру тывызыктыг бодалгалар дээш оон-даа оске.

Литературлуг номчулганы дамчыштыр чечен чогаалды уругларга ханы билиндирерде, оларнын хире шаа-биле чогаадыкчы чоруунга ундезилеп, ону ооренип коруп тургаш, иштики сагыш-сеткилдин анаа хамаарылгалыг болурунун дуржулгазынга даянырын база сумелеп турар.

Чечен чогаал кижинин угаан –медреселинге, сагыш-сеткилинге салдарлыг болбушаан, уран чуулдун нарын хевиринге хамааржыр.

Чечен чогаал номчуп, чечен омур-хевирлер-биле танышкан тудум, уругларнын ниити сайзыралы, чувени угаап, медресеп билири, сагыш-сеткилинин бодалдары улам делгемчиир, ханылаар, байлакшыыр. Авторнун созуглелинге дууштур уругларнын аас-биле харыылаары, чечен омур-хевирге хамаарыштыр билип алган бугу-ле ажыктыг чуулдери – оларнын чечен чогаалды шингээдип ап турарынын херечизи болур.

Программада бердинген чижек тематикаларга хамаарыштыр номчуур умурлуг чогаалдар иштинден уруглар торээн черинин, долгандыр турар хурээлелдин; эш-оор болгаш уе-чергелеринин, оларнын чуртталгазынын, оюн-тоглаазынын, умуралдарынын; бойдус болгаш оон камгалалынын; тыва чоннун чаагай чанчылдарынын; торээн чуртунун тоогузунден барымдааларнын (дээш оон-даа ынай) дугайында билиглерни шингээдип алырлар.

Эге школанын чечен чогаал номчулгазынын курузу дараазында кол-кол сорулгаларны чедип алырынче угланган:

1. Уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынын утказын, оон маадырларынын ходелиишкиннерин, херек-чоруктары ханы шингээдип ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынны-биле илередип шыдаары; чечен чогаалды долузу-биле шингээдип алырынын аргаларын сайзырадыр;
2. Чечен чогаалдын уран чурумалдыг дылын, овор-хевир тургузарынга аян киирер аргаларын сеткип билир кылдыр уругларны ооредир; оларнын боданыышкыннарын болгаш бодал чогаадыр аргаларын сайзырадыры;
3. Шурук чогаалын кичээнгеилиг дыннап билиринин аргаларын сайзыратпышаан, ООН уран созун чарашсынар болгаш ханы шингээдип алырынын дуржулгазын мооннеп, анаа уран-чечен хооннуг болгаш сонuurгалдыг болурун кижизидер;
4. Уругларнын ном-биле ажылдап, оон билиг тыварынга номну уруглчу номчуурунга негелделиг, чечен чогаалга сундулуг, состун уран-чуулунун тургузукчулары – чогаалчыларнын чогаадыкчы ажыл-херектеринге сонuurгалдыг болур чоруун чедип алыр;
5. Долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында уругларнын боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медереп билиринин дуржулгазын байыдар;
6. Хемчээл, утка, тематика, жанр талазы-биле ангы-ангы деннелдиг чогаалдарны ханы, шын билиндирер;
7. Номчаан чуулунун утказын шингээттирерден ангыда уругларнын ниити билиинин деннелин делгемчидеринин дуржулгазын байыдар болгаш амыдыралга оларнын мозу-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлээр;
8. Чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шили пап, ону таалап номчуксаар кузелин боттандыра;
9. Уругларнын чугаазын сайзырадыр болгаш оларга чугаалап, номчуп, дыннап билиринин база созуглелдернин ангы-ангы хевирлерин сайгарып шыдаптарынын чанчылдарын шингээттирер.

Уругларнын номчукчу мергежилин болгаш дуржулгазын улам ханыладыр, ону быжыглаар сорулга-биле 3-4 класстарнын номчулга («Литературлуг номчулга») номнарынга ортаакы класстарга (5-7) база улаштыр ооредип болгу дег чамдык чогаалдардан узундулери, эгелерни киирерин программа сумелеп турар.

Номчулга программанын тургузуу

Номчулга программаны дорт кезектен тургустунган:

1. Номчулганын тематиказы;
2. Класстан дашкаар номчулга;

3. Номчулга талазы-биле алган билиглери, чанчылдары болгаш мергежилдери;
4. Чогаалдарнын хевирлери-биле (жанры) практиктиг таныжылга.

Класска-даа, класстан дашкаар-даа номчуур чогаалдарнын данзызын программада кирибээн, чугле оларнын чижек тематиказын болгаш анаа кирирер айтырыгларнын кыска тайылбырын (аннотациязын) класстар аайы-биле сумелеп кирирген. Ынчангаш моон сонгаар ооредилге номнарынын («Литературлуг номчулга» номнарынын) авторлары кайы класска кандыг тодаргай чогаалдарны кирирерин боттары хостуг шилип алыр эргелиг.

Чамдык кол темалар класс бурузунун программасында бар. Ынчалза-даа олар анаа-ла катаптап турар эвес, а уругларнын назы-хары улгадып, билиинин деннели бедээни-биле чергелештир чечен чогаалдарнын хемчээли, утказы болгаш дылдын уран-чечен аргалары чоорту нарыдап, чаа чуулдер-биле немежип бар чыдар.

; -ку класска номчуур чогаалдар уругларны 5-ки класстан эгелеп ангы-ангы эртемнерни, литератураны болгаш тоогуну ооредиринге белеткээр болганда, тыва чоннун шаандагы болгаш амгы амыдыралын, хосталга, аас-кежик дээш демиселин, тоогузун, улустун аас чогаалындан болгаш чечен чогаалдын эн-не чедимчелиг материалдары-биле бадыткаары чугула.

Башкы уругларны бичиизинден эгелеп коллективтиг езуга, бот-боттарынга негелделиг, шынчы, ак сеткилдиг, быжыг туруштуг, эрес-дидим болурунга, мозулуг аажы-чанга, куш-ажылга кижизидер сорулгалыг.

Уругларнын номчулга кичээлдеринге ооренир чуулдери оларга долгандыр турар бойдус болгаш ниитилел дугайында билиглерни бээр, оларнын кижизидилгезинге улуг рольду ойнаар ужурулуг. Эрес-дидим, ак сеткилдиг, амыдыралга тура-соруктуг, бурунгаар чуткулдуг, куш-ажылга ынак, толептиг кижилер дугайында чуулдерни номчуп, сайгарары уругларны моральдыг мозу-шынарга, уjur-чурумга кижизидер. Ниитиге ажыктыг куш-ажылды алдаржыткан чогаалдар дамчыштыр уругларны куш-ажылга ынак болурун, анаа боттарынын хире-шаа-биле киржирин, ону хундулээри; куш-ажыл кижизидер бурузунун хулээлгези болгаш эргези, амыдыраарынын база бир чепсээ дээрзин билиндирер.

Торээн чурт, оон бойдузу, кижилери болгаш оларнын чаагай чанчылдары; эртем, техника, культура болгаш уран чуул талазы-биле чедиинкинеринин дугайында чуулдер уругларны патриотизминин езузунга, эстетиктиг омур-хевиринге, аажы-чанга кижизидеринге деткимчени бээр болгаш уругларнын угаан-медерелинин сайзыраарынга улуг уjur-дузалыг.

Тыва Республиканын куруне сулдези, тугун, ыдык ырын уругларга таныштырар сорулга-биле, 2-4 класстарнын номчулга номнарынга кирирерин сумелеп турар. 3-4 класстарга созун долузу-биле шээжилеп, аялгазын сактып ап, ырлажып турар апаар.

Класс бурузунге номчулга кичээлинин 30-35 минутазын чогаалды номчуурунга болгаш сайзырадырынга, а кирилде беседага, словарь ажылынга, созугледин утказын илередиринге херек оске-даа ажылдарга 10-15 минутадан хой эвес уени чарыгдаар. Созуглел-биле ажыл бир класстан оске классче чоорту нарыдап чоруп орар.

3 класска класстан дашкаар номчулга

Класстан дашкаар номчулга – уругларны чечен чогаалга хандыкшыдарынын бир аргазы, литературлуг номчулганын чарылбас кезээ. Класстан дашкаар номчулганын кол сорулгалары оореникчилерни уруглар чогаалы-биле таныштырбышаан, номга ынак болурун кижизидер; уран чогаал дамчыштыр угаан-билиинин ниити деннелин бедидер; эстетиктиг мозу-будужун хевирлеп, ниити сайзыралын чедип алыры; сагыш-сеткил культуразын бугу талалыг байыдары болур.

Класстан дашкаар номчулга оореникчинин назы-харын, амыдыралчы дуржулгазын шынгыгы барымдаалаар болганда, номчуурунга сумелеп турар номнар шын шилиттинген турар ужурлуг. Уругларнын номчулгазын шын, системалыг ажыктыг кылдыр чорударынга башкынын медеделдиг шилилгези албан негеттинер. Кол черни улустун аас чогаалы, тыва чечен чогаал, орус болгаш оске-даа хой национал улустун чогаалдары, даштыкы классика ээлээн турарын чугула деп сумелеп турар.

Тыва улустун аас чогаалынын эн-не дээрe улегерин эге класстарга ооредип тура, ук чогаалдарда улусчу чанчыл-сагылгаларны уругларга билиндирип база уруглар боттары ону эскерип билиринге чанчыктырар аргаларны ажыглаар.

Класстан дашкаар номчуур чогаалдарнын темалары (уенин аайы-биле), жанрлары янзы-буру болур.

3-ку класска тыва, орус болгаш оске-даа хой национал, даштыкы авторларнын чечен чогаалдары уруглар номнары-биле таныжылга кол черни ээлээр. Ушку классчылар периодиктиг парлалга-биле таныжып, уруглар солуннарындан, журналдардан чогаалдарны, статьяларны, дыннадыгларны номчуурунга баштайгы чанчылдарны алыр. Бот номчулгага сонuurгалын бедидип, номчулгага алган билиглерни чанчылдарын быжыглаар сорулга-биле 1-ги, 2-ги классчыларны шефке ап, оларнын-биле коллективтиг номчулгалар организацтаарынга кичээл-утренниктер эрттирерин белеткежиринге башкы 3-ку классчыларнын боттарынын номчаан чогаалдарындан узундулерн шиижидип алгаш бичии класстарнын оореникчилеринге коргузуп бээринге идепкейин башкы чедип алыр.

Башкы уругларнын хууда сонuurгалын углап башкарбышаан, оларнын сагыш-сеткилин, бодалдарын тода илередип билиринге ооредир болгаш чогаалдыкчы салым-чаяанын сайзырадыр сорулгалыг. Кичээлден болгаш класстан дашкаар ажылдарга уругларнын

идепкейин кодуруп, литературлуг викториналар болгаш оюннар, экскурсиялар, турнирлер эрттиреринге киржилгезин чедип алыр.

Уругларны номга хандыкшыдарынын, солун, сеткуулдер номчуурунга чанчыктырарынын бир кол негелдези – библиотека-биле быжыг харылзаа болур.

3 класска класстан дашкаар номчулгата хары угда 2 чогаалды номчуур кылдыр планнаарын база сумелеп турар. Оларнын бирээзин класска номчааш, коллективтиг сайгарар. Оскезин — оореникчилер боттары хуузунда номчуур немелде материал бооп турар.

Базистиг ооредилге планында туружу

3-ку класска «Литературлуг номчулга» эртеминге неделяда 3 шак бердинген. Будун ооредилге чылында 105 шак, 35 неделя.

3 класска оореникчилернин шингээди алган турар ужурлуг билиглери:

- 1). Уруглар номчаан (ооренген) чогаалдарынын утказын, оон маадырларынын ходелиишкиннерин, херек-чоруктары ханы шингээди ап, анаа хамаарыштыр чогуур унелелди берип, боттарынын сагыш-сеткилин хайныышкынны-биле илередип шыдаары; чечен чогаалды долузу-биле шингээди алыры;
- 2). Чечен чогаалдын уран чурумалдыг дылын, омур-хевир тургузарынга аян киирер аргаларын сеткип билири; оларнын боданыышкыннары болгаш бодап чогаадыр аргалары сайзыраар;
- 3). Шулуку чогаалын кичээнгейлиг дыннап билири;
- 4). Ном-биле ажылдап билир, чечен чогаалга сундулуг, состун уран-чуулунун тургузукчулары – чогаалчыларнын чогаадыкчы ажыл-херектеринге сонургалдыг болур;
5. Долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус дугайында боттук бодалдары сайзыраар, ону шын угаап болгаш медресеп билири;
6. Хемчээл, утка, тематика, жанр талазы-биле ангы-ангы денелдиг чогаалдарны ханы, шын билир;
7. Номчаан чуулунун утказын шингээди билир, ниити билиинин деннели делгем болгаш амыдыралга оларнын мозу-шынары, эстетиктиг хамаарылгазы хевирлеттинген;
8. Чечен чогаалды (номну) уруглар боттары шилип билир;
9. Чугаазы сайзырангай, чугаалап, номчуп, дыннап билир база созуглелдернин ангы-ангы хевирлерин сайгарып билир.

3 класска оореникчилернин шингээди ап болур билиглери:

- Чечен чогаалды уран чуулдун бир хевир кылдыр хулээп алыры;
- Номчаан чуулунун мозу-шынарлыг болгаш эстетиктиг унезин эскерип билири база бодунун бодалын илередири;

- Номчуурунун сорулгазынын аайы-биле номчулганын хевирлерин (таныштырыглыг, ооредиглиг, шилилгелиг, истеп тыварынын) медеделдиг шилип алыры;
- Авторнун туружун тодарадып база маадырга болгаш оон кылдыныгларынга хамаарыштыр бодунун хамаарылгазын илередири;
- Бодунун бодалын созуглелден барымдаалар –биле бадыткаары;
- Бижимел чугаанын чамдык хевирлерин практика кырында шингээдип алыры;
- Номчаан номунун дугайында унелелди бээри;
- Номчаан чуулунун утказынга коргузуг тайылбырны кылыры;
- Номчаан чуулунге коргузуглерни, тургузугларны, проектилерни болук эштери-биле тургузары;
- Номчаан чуулунге хамаарыштыр чогаадыглар бижири.

**3кү класска литературлуг номчулга кичээлинге
ажыглаар календарь-тематиктиг план**

№	Темалыг бөлүк, кичээлдин темазы	Шагы	Ай, хүнү	
			План-биле	Херек кырында
1	Экии, литературлуг номчулга. Тыва черге йөрээл. Е. Танова	1	03.09.24	
	Улустуң аас-чогаалының биче хевирлери			
2	Тывызыктар	1	05.09.24	
3	Үлегер домактар	1	10.09.24	
4	Оюн үдээн чугаалар Узун-тыныш	1	12.09.24	
	Өөренип өөрөн			
5	Аккырмаа биле ийи С. Сүрүң-оол	1	17.09.24	
6	Бодалга бодааным Н. Носов	1	19.09.24	
7	Ийи 2 Е. Танова	1	24.09.24	
8	Эдилелдин ээзинде. Ч. Ондар	1	26.09.24	
	Чылдың үелери. Тодуг догаа күзүмейим			
9	Күскү аргага О. Сагаан-оол	1	01.10.24	
10	Кайгамчыктыг картошка Э.Кечил-оол	1	03.10.24	
11	Кыштың тыныжы Ч. Ондар	1	08.10.24	
12	Харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг. Дүжүткүр күс.	1	10.10.24	
	ЭКИ КЫЛГАН АЖЫЛ – ЭЛЕП ЧИТПЕС АЛДАР			
13	Шартылаа биле кымыскаяк Ю. Кюнзегеш	1	15.10.24	
14	Ажыл Ю. Кюнзегеш	1	17.10.24	
15	Арзылаң биле Пар О. Сувакпит	1	22.10.24	
16	Салаалар О. Сувакпит	1	24.10.24	
	Хөктүг ужуралдар, солун болушкуннар			
17	Мыйыт К-Э. Кудажы	1	05.11.24	
18	Ууттунмас тоорук С. Сүрүң-оол	1	07.11.24	
	БОЙДУСТУҢ ЧАЖЫТТАРЫ			

19	Алдын шынаа М. Пришвин	1	12.11.24	
20	Чогум чүл ол, уруглар? С. Комбу	1	14.11.24	
21	Хек С. Сүрүң-оол	1	19.11.24	
22	Кушкаштарның медээзи Г. Скребицкий	1	21.11.24	
	Чылдың үелери. Аккыр харлыг кыжым			
23	Кыш Б. Хөвөңмей	1	26.11.24	
24	Кыштың шүлүкчүзү М. Кенин-Лопсан Кыш. А. Пушкин	1	28.11.24	
25	Харжыгаш. М. Кенин-Лопсан. КДН.Хуулгаазын кыш. К.Ушинский.	1	03.12.24	
26	Ак кодан. Л. Толстой	1	05.12.24	
27	Соок-Ирей. Л. Чадамба	1	10.12.24	
	БОЙДУСКА ХУМАГАЛЫГ БОЛУУЛУ!			
28	Өскүс аңгыр. М. Кенин-Лопсан	1	12.12.24	
29	Хүрээлелди камгалаңар. Ч. Кара-Күске. Коллективтиг ажыл. Проект «Бойдусту камгалаңар».	1	17.12.24	
30	Эмнеп алган. О. Сувакнит. КДН. Дээрге демисел.К.Кудажы.	1	19.12.24	
	АВТОРЛУГ ТООЛДАР			
31	Сагынгыр күске. С. Пюрбю	1	24.12.24	
32	Угаанныг күске. С. Маршак	1	26.12.24	
33	Кажар дииң. С. Пюрбю	1	14.01.25	
34	Оптуг чыккылаа. С. Пюрбю	1	16.01.25	
35	Бодаган. Т. Кызыл-оол	1	21.01.25	
36	Багай чаңчыл. Т. Кызыл-оол	1	23.01.25	
	Төрээн чуртум камгалакчылары			
37	Шолалатканым. Э.Кечил-оол	1	28.01.25	
38	Ийи алышкы. А. Барто КДН. Эки турачы. О.Сувакнит	1	30.01.25	
39	Бистиң проективис «Бистиң ачаларывыс (акыларывыс– Ада-чуртувустуң камгалакчылары»	1	04.02.25	
	УЛУС АРАЗЫНДАН ИЕ КАРАА ЧЫМЧАК			
40	Ием холу. Б. Хөвөңмей	1	06.02.25	

41	Ававыс чокта. <i>С. Тока</i>	1	11.02.25	
42	Ава сөзүн дыңнааска. <i>Э. Кечил-оол</i>	1	13.02.25	
43	Чугаа сайзырадылгазы. Сюжеттиг чурук-биле чогаадыг «Ава».	1	18.02.25	
	Чылдын үелери. Хөглүг чазым			
44	Онза үе. <i>О. Сагаан-оол</i>	1	20.02.25	
45	Часкы тарылга. <i>Л. Чадамба</i>	1	25.02.25	
	Улустун аас чогаалы. Тоолдар			
46	Чыраа кулун.	1	27.02.25	
47	Хам Бөрү биле Шинчээчи Бөрү.	1	04.03.25	
48	Хараган бажында дүк. КДН.Мактаныхчы күскелер (Тибет улустун тоолу).	1	06.03.25	
	Бистин бичии өңүктөргө			
49	Мени таныыр. <i>К. Ондар</i>	1	11.03.25	
50	Сайдаяк. <i>С. Комбу,</i> Оол биле кушкаш. <i>О. Саган-оол</i>	1	13.03.25	
	Төөгү болгаш тоолчургу чугаалар	1	18.03.25	
51	Элик оглу. <i>О. Саган-оол</i>	1	20.03.25	
52	Дуза дилээн адыг.	1	01.04.25	
53	Аскыр Дагаа чүгө даё бажында алгырар апарганыл?	1	03.04.25	
54	Дээлдиген үнү	1	08.04.25	
	Ойнаксанчыг оюннарым			
55	Чылгылаар мен. <i>Ч. Кара-Күске.</i> Чуңгу <i>Ч. Кара-Күске</i>	1	10.04.25	
56	Таныжылга. <i>А. Шоюн</i>	1	15.04.25	
	КИЖИ БОЛУРУ ЧАЖЫНДАН			
57	Шериг-оолдун олчазы. <i>С. Сүрүң-оол</i>	1	17.04.25	
58	Алышкылар. <i>Ч. Кара-Күске</i>	1	22.04.25	
59	Чаан болгаш Моська. <i>И. Крылов</i>	1	24.04.25	
60	Өшкү биле Бөрү. <i>Л. Толстой.</i> КДН. Хараар-Коля М.Эргеп.	1	29.04.25	
	Өске чоннуң аас чогаалы			

61	Бят чок крокодил (кхмер тоол)	1	06.05.25	
62	Ийи элчиген (кыргыз улустун тоолу)	1	08.05.25	
	ЧОНУМ ЧААГАЙ ЕЗУ-ЧАҢЧЫЛДАРЫ			
63	Таңды кежии. <i>К-Э. Кудажы.</i>	1	13.05.25	
64	Муңгашталган балыктар. <i>М. Кенин-Лопсан</i>	1	15.05.25	
65	ё	1	20.05.25	
66	Артыш. <i>Е. Танова.</i> Бистиң проективис «Мээң ынак чогаалчым»	1	22.05.25	
	Чылдың үелери. Чараш чайым			
67	Каас үе. <i>Л. Чадамба, Чодураа. С. Сүрүң-оол</i>	1	27.05.25	
68	Чайлагга. <i>С. Сарыг-оол, Солун чайым. Э. Кечил-оол</i>	1	29.05.25	